

ΠΡΑΚΣΑ

Прегледни рад

UDK 027.022-056.26/.29(497.11)

026-056.26/.29(497.11)

Марина Неђић

Библиотека града Београда

marina.tutunovic@gmail.com

КУЛТУРНО-ОБРАЗОВНИ ПРОГРАМИ ЗА ОСОБЕ СА ИНВАЛИДИТЕТОМ У БИБЛИОТЕЦИ ГРАДА БЕОГРАДА

Сажетак

Особе са инвалидитетом су искључене, потпуно или делимично, из друштвеног система и у будућности треба радити на њиховој интеграцији у друштво. Циљ рада је представљање програмске активности намењене особама са инвалидитетом, у мрежи библиотека које се налазе у саставу Библиотеке града Београда, као пример добре библиотечке праксе, иновативни и квалитетни начин рада са корисницима, а пре свега истицање да култура није луксуз него стварна потреба особа са инвалидитетом. Програми намењени овој групацији становништва немају само културну него и хуману и социјалну димензију, јер њиховим организовањем библиотека помаже да се особе са инвалидитетом успешно интегришу у друштво.

Кључне речи: особе са инвалидитетом, удружења особа са инвалидитетом, програми намењени особама са инвалидитетом, Библиотека града Београда

Увод

Данас су јавне библиотеке институције културе са мноштвом разноврсних садржаја, сасвим другачијих него пре свега неколико година. Библиотеке у читавом свету су схватиле неопходност изласка изван својих зидова и доказивања друштвене корисности својих активности и пројеката. Брзина прилагођавања јавних библиотека видљива је највише кроз услуге и

организацију рада. Оне су постале културни центри који својим корисницима пружају читав низ услуга и програма. Приближавање корисницима и усредсређеност на њихове потребе стратегија је сваке савремене јавне библиотеке која је превазишла искључиво традиционални начин рада и прилагодила се захтевима времена.¹ У свету постоји сталан напор обезбеђивања могућности да библиотечке услуге допру до особа са инвалидитетом. У питању је нова стратегија позната као „реhabилитација заснована на заједници”.² Особе са инвалидитетом имају право на пуно учешће у друштвеној заједници. То право истичу и међународне конвенције у којима се подвлачи да „дискриминација по основу инвалидитета подразумева сваку разлику, искључивање или ограничење на основу инвалидитета, што има за циљ или ефекат нарушења или поништења признавања, уживања или вршења, равноправно са другима, свих људских права и основних слобода у политичкој, економској, друштвеној, културној, цивилној или било којој другој области”.³

У развијеним земљама се услуге за особе са инвалидитетом стално усавршавају и проширују, а библиотеке, кроз осмишљавање и реализацију програма намењених овој групацији, шаљу поруку да су управо оне место укључивања ове групације у друштво. Током последње деценије истраживачи на пољу библиотекарства истакли су се у тражењу начина да се побољша доступност преко Веба. Постоји термин „дизајн за сваког” који у основи значи да библиотечки системи засновани на информационој технологији и интерфејси морају бити осмишљени и направљени тако да могу да се читају и да с њима ступају у интеракцију сви корисници библиотеке, било да је стварно посећују или јој приступају с даљине.⁴ Појавио се и нови тип библиотека, тзв. *дигиталне библиотеке*, које све своје ресурсе процесуирају, чувају и дају на коришћење у дигиталном облику. Важан

¹ Милица Кирћански, Библиотечке услуге у јавним библиотекама. У *Библиотечке услуге / Дани матичних библиотека Србије 2008 Библионет* (Београд: Заједница матичних библиотека Србије; Суботица: Градска библиотека, 2008), 143.

² Кортни Дејн-Цоунс, прир., *Унапређивање библиотечких услуга за особе с инвалидитетом* (Београд: Народна библиотека Србије, 2009), 96.

³ *Конвенција о правима особа са инвалидитетом и Опциони протокол*, Министарство за рад, запошљавање, борачка и социјална питања, Београд, <http://www.minrzs.gov.rs/cir/dokumenti/invalidska-zastita/konvencija-o-pravima-osoba-sa-invaliditetom-i-opcioni-protokol> (преузето 27. 7. 2016).

⁴ Piter Brofi i Dženi Krejvn, „Dostupnost preko Veba”, *Glasnik Narodne biblioteke Srbije* br. 1 (2008), <https://www.nb.rs/publications/publication.php?id=18672> (преузето 3. 10. 2016).

облик дигиталних библиотека представљају тзв. *виртуелне библиотеке*, које функционишу искључиво преко дигиталних мрежа, а које су посебно погодне за особе с потешкоћама у читању са становишта делокализације пријема информација.⁵

Културно-просветна мисија била је, а и данас је, главни покретачки момент и упоришна тачка приликом оснивања и деловања јавних библиотека у Србији. Током времена, у измењеним друштвеним, економским и свеколиким другим околностима, културно-образовну мисију преузимају и друге институције. У Србији око 10% популације чине особе са инвалидитетом. Ова маргинализована друштвена група има потенцијала да постане продуктивни део друштва. Друштвене делатности, најпре култура и уметност, представљају одговарајуће поље за примену социјалног модела односа према особама са инвалидитетом и успостављање инклузивног друштва, што је један од императива данашњице. Са инклузивним образовањем почиње се у вртићима. Од школске 2010/2011. године започео је процес обавезног инклузивног образовања, почев од предшколског узраста. Свој деци – и оној која имају инвалидитет и оној која га немају – потребна је подршка да се прилагоде новој ситуацији. Деца која се са инклузијом сретну у предшколском периоду имаће много мање тешкоћа да се прилагоде том процесу у каснијем школовању и животу. Тако на пример, у Београду, од 59.000 деце која похађају вртиће, 1.180 има неку тешкоћу у развоју. Постоји 30 развојних група у којима се ради са овом децом, док се паралелно одвија и припрема са васпитачима и другом децом како би се процес уклапања што брже и лакше завршио.⁶ Међутим, то не умањује значај јавних библиотека као отворених, свима приступачних друштвених пунктова.

Библиотека града Београда као друштвено одговорна институција и библиотеке које се налази у њеном саставу имају успешну сарадњу са установама, удружењима и организацијама које окупљају суграђане са инвалидитетом или које се баве организацијом активности за ову групацију грађана. Тако Библиотека успешно сарађује са специјалним школама које образују ову популацију, канцеларијама за инвалиде, удружењима инвалида, а одскора и са дневним центрима који се отварају у београдским општинама. У почетку се та сарадња заснивала на хуманитарним бесплатним уписи-

⁵ Драгана Милуновић, „Ка светској дигиталној библиотеци за особе са потешкоћама у читању”, *Гласник Народне библиотеке Србије* бр. 1 (2008), <https://www.nb.rs/publications/publication.php?id=18672> (преузето 3. 10. 2016).

⁶ Заштитник грађана, „Остваривање права особа са инвалидитетом: примери добре праксе”, http://www.ombudsman.osobesainvaliditetom.rs/attachments/058_Ostvarivanje%20prava%20invalida%20%20FINAL.pdf (преузето 27. 7. 2016)

ма, а последњих неколико година осмишљавају се и реализују и посебни пројекти и програми за особе са инвалидитетом. Циљ овог рада је да се, кроз преглед програма који се раде у библиотекама, представе примери добре библиотечке праксе и укаже на могућност међусобне сарадње библиотека у сличним пројектима.

Учешће Библиотеке града Београда у пројектима

С политиком којом се подржава заштита права особа са инвалидитетом може се увећати репутација библиотечке професије засноване на етици једнаке доступности информација. Требало би спровести одлучну акцију практичних корака који ће довести до успостављања оперативности. Степен пажње посвећен особама са инвалидитетом може коначно да почне да бива усклађен с потребама људи са инвалидитетом у друштву уопште, као и више истраживања којима би се боље дефинисали проблеми, могуће интервенције и резултати.⁷

Од доношења *Закона о забрани дискриминације особа са инвалидитетом* 2006. године, а потом и низа других прописа, поред осталог и у области библиотекарства, по први пут се у домаћем законодавству ближе уређује положај ове групе грађана. И библиотеке у Србији у овом периоду почињу интезивније да заузимају своје место у свету оних који имају потешкоћа са читањем стандарног штампаног текста. Након скромних и невештих почетака, библиотеке су се последњих година осмелиле да се озбиљније упусте у савладавање ове, за већину нове области библиотекарства.⁸ Библиотеке треба не само да отворе своја врата ка публици, већ и да „нову” публику, сликовито речено, „повуку за рукав” да она уђе у библиотеку. Зато су Библиотека града Београда и библиотеке које се налазе у њеном саставу покренуле неколико пројеката у циљу развоја библиотечких услуга за ову социјалну групу. Кроз програме који су били обухваћени пројектима остварени су побољшање квалитета живота, друштвена инклузија и, што је најважније, приближавање библиотеке особама са инвалидитетом. Од пројеката се посебно истичу:

⁷ Кортни Дејн-Доунс, прир., Унапређивање библиотечких услуга за особе с инвалидитетом (Београд: Народна библиотека Србије, 2009), 103.

⁸ Драгана Милуновић, „Другачије књиге”, *Крајујевачко чиниошће: Лист Народне библиотеке „Вук Караџић”* бр. 37 (јун 2014), https://issuu.com/nbkg/docs/kragujevacko_citaliste_jun_2014/1 (преузето 2. 10. 2016).

Пројекат *Средом у 10*

Социјални аспект је био само почетна тачка пројеката *Средом у 10* који, последњих 15 година, кроз разне активности, осмишљава и реализује Библиотека *Десјој Сџефан Лазаревић* у Младеновцу.⁹ Кроз овај пројекат библиотекар су, уз велику помоћ стручног особља (дефектолози, специјални педагози, психолози, педагози), успели да испуне образовне потребе, потребу за успешном социјализацијом, за социјалним представљањем, за прихватањем, признањем и самопоштовањем, сазнајне и естетске потребе. Учесници у пројекту су били: Библиотека *Десјој Сџефан Лазаревић* Младеновац (у саставу Библиотека града Београда), Центар за социјални рад Младеновац, Удружење за помоћ ментално недовољно развијеним особама *Делфин*, Центар за смештај и дневни боравак деце и младих ометених у развоју Београд, ОЈ *Дневни боравак* Младеновац.

Пројекат *Средом у 10* траје у континуитету, у различитим облицима, од 2000. године. Настао је кроз сарадњу Центра за социјални рад и Библиотеке *Десјој Сџефан Лазаревић*, а као део пројекта који се односио на рад са осетљивим групама који је финансирала организација за хуманитарну помоћ *Каритас*. Библиотека дуги низ година реализује програм *Хајге да чиишамо* који за циљ има развијање навике код деце да читају и намењен је предшколцима и ученицима првих разреда. Тај програм је прилагођен за децу са сметњама у развоју и инвалидитетом која су у Библиотеци проводила два школска часа и за то време су са њима обрађиване теме из локалне историје (живот Деспота Стефана Лазаревића), али су и читане и тумачене уметничке и народне бајке. Сечено искуство је искоришћено за реализацију следећих пројеката:

1. Путујемо с бајком – Овај пројекат је реализован у току 2005. године са Удружењем за помоћ ментално недовољно развијеним особама *Делфин* и трајао је у току школског распуста (јун-август). Млади из Удружења су, сваког другог дана, у трајању од два сата (од 10-12 часова), активно учествовали у програму *Путујемо с бајком* и том приликом су „прошетали” светом кроз бајке разних народа. Пројекат је реализован мултимедијално, а бајке су читали чланови Позоришта младих, што је овом програму дало посебан значај. Ангажовањем више чинилаца из локалне заједнице, у овом

⁹ Јасмина Чабрило, „Средом у 10”, <http://www.bibliotekaobrenovac.org/susreti.php> (преузето 13. 11. 2016).

случају Библиотеке и Позоришта младих, овој популацији „невидљивих” су отворена врата културних институција.

2. Школа глуме – Библиотека *Десјој Сћефан Лазаревић*, у континуитету, од 2003. године, реализује пројекат *Драмска радионица*, намењен основцима и средњошколцима који поседују таленат за глуму, писање, израду сценографије и костима, креирање плаката, плес. До сада је кроз ову радионицу прошло преко 500 полазника и реализовано је 30 представа које су гостовале на бројним фестивалима. Од 2008. године реализује се и *Школа глуме* за кориснике Центра за смештај и дневни боравак деце и младих ометених у развоју Београд, ОЈ *Дневни боравак* Младеновац.

3. Мали плави зец – Програм је реализован од 2010. до 2012. године и био је инспирисан радом са сликовницама, које су због свог садржаја и великог броја илустрација прилагођење особама са смањеном менталном способношћу.

Највећи квалитет пројекта *Средом у 10* су његова флексибилност и адаптивност, што је довело до тога да он траје већ 15 година и даље успешно реализује. Наравно, да би пројекат „живео”, од изузетне важности је подршка руководства Библиотеке и руководства институција које се баве особама са инвалидитетом и изузетан ниво сарадње између библиотекара и стручног тима кроз размену искустава и заједничко пројектовање активности.

Пројекат *Аудио-библиотека*

На отварању реновираног објекта Библиотеке „Вук Караџић” на Звездари, 2009. године, промовисана је нова услуга **Аудио-библиотека**. Ради се о апликацији изграђеној на бази технологије синтетизовања говора на основу текста на српском језику (TTS). Програм је намењен особама са оштећеним видом и може се користити од куће или у Библиотеци. Градска општина Звездара је набавила сервер и обезбедила 50 лиценци за приступ којед су подељене особама са оштећеним видом на територији Звездаре.

Пројекат *Васпашно-образовне и креативне радионице за децу са хендикейом*

Пројекат је реализован 2010. године, а учесници у пројекту су били: Библиотека града Београда (подносилац пројекта), Библиотека *Свети Сава* Земун, Библиотека *Вук Караџић* Нови Београд (обе се налазе у саставу

Библиотеке града Београда), Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију, Школа за ученике оштећеног вида *Вељко Рамадановић* Земун и Школа за децу ометену у менталном развоју Нови Београд. Овај пројекат састојао се из два потпројекта:

1. Примена васпитно-образовних и креативних радионица у припреми деце са оштећењем вида за школовање у редовној школи – Активности су се односиле на извођење шест радионица са децом оштећеног вида старијег основношколског узраста, у Библиотеци *Свети Сава* у Земуну. Радионицама су присуствовала четири тифлолога – васпитача из Школе за ученике оштећеног вида *Вељко Рамадановић* и студенти друге године Факултета за специјалну едукацију и рехабилитацију, а наишле су на добар одзив и добар пријем код деце са оштећењем видом. На њима су реализоване теме: Права детета (**Познајем дечја права**); Предрасуде, препреке и подршка образовању деце са оштећењем вида у редовној школи (**Слеп, па шта**); Организација наставног процеса у редовној школи (**Ја у редовној школи**). Учесници пројекта су стекли знања о правима деце (усвајање појма дискриминација, упознавање са правом на живот и лични развој, схватање положаја деце у ситуацијама у којима је на било који начин угрожена њихова безбедност, као и права на примање помоћи која им је загарантована, са правом на постојање приватности и личне својине и поштовање туђе), о препрекама и видовима подршке за школовање деце са оштећеним видом у редовној школи (о наставном процесу у редовној школи, схватање сличности и разлика редовне и школе за ученике са оштећеним видом, упознавање са писмима која користе особе без оштећења вида) и на тај начин уобличила лично искуство и повећала спремност за школовање у редовној школи. Од посебне важности је то што су деца упозната са могућим препрекама, предрасудама и стереотипима у вези са свакодневним функционисањем. Истовремено, представљени су им видови подршке за школовање у редовној школи, начини реаговања на могуће проблеме и указано им је на значај заједничког рада.

У свету се последњих година посебна пажња посвећује слепим и слабо-видим особама. Библиотечке услуге за ову групацију становништва део су система јавних библиотека. Тако у Великој Британији постоје библиотеке које у свом позајмном фонду имају и до хиљаду књига с тактилним илустрацијама које детету с оштећеним видом отварају свет нових информација, појмова и речника. Оне подстичу развитак вештина додиривања и дају мотивацију да се учи читање. Већином их израђују родитељи и наставници, у очајничком покушају да направе нешто у чему ће њихова деца уживати и из чега ће учити. Направљене су од текстила, са текстурама,

облицима и предметима пришивеним за странице. Неке су направљене у техници колажа, са елементима који су прилепљени на странице. У неким књигама се налазе вакумирани обриси стварних предмета који су залепљени на страницу као илустрација. Теме које се обрађују у овим књигама су успаванке и народне приче, бројеви, појединачна слова азбуке, садржаји за рано учење.¹⁰ У јавним библиотекама у Шведској тактилне сликовнице могу се наћи у оном што се зове „Полице у јабуци”, концепт који је настао 1993. када је једна јавна библиотека у одељењу за децу изградила велику јабуку и ту изложила материјал у посебним форматима за инвалидну децу. После тога је свака јавна библиотека установила полице са звучним књигама, књигама са Блисовим симболима или пиктограмима, видео-књигама на језику знакова за глуве и тактилним сликовницама.¹¹ У Библиотеци града Београда не постоји фонд оваквих књига, али ће се, временом, развијати и услуге намењене овој друштвеној групацији. У сарадњи са школама које образују слепу и слабовиду децу и надлежним факултетима који образују кадрове за рад са овим особама, постепено ће се организовати програми и за млађу децу са оштећеним видом.

2. Васпитно-образовне и креативне радионице за децу са интелектуалном ометеношћу – Радионице су код деце са интелектуалном ометеношћу повећала знања везана за природну и социјалну средину, али и подстакла развијање креативне способности. Активности су се односиле на извођење шест радионица за децу са тешкоћама у интелектуалном развоју старијег основношколског узраста у Библиотеци *Вук Караџић, оџранак Фонџана*, на Новом Београду. На радионицама су реализоване теме: Екологија (**Од семенке до књиге**); Социјални развој (**Књига је мој најбољи друг**); Драмска радионица (**Читамо, играмо се и глумимо**). Основни циљ радионице **Од семенке до књиге**, био је да се деца упознају са појмом, начином и значајем процеса рециклирања секундарних сировина (упознавање са процесом настајања папира, увиђање значаја очувања шума и природне средине). Радионица **Књига је мој најбољи друг** успела је да деци са тешкоћама у интелектуалном развоју приближи значај и функцију библиотеке, као и то да кроз поступак учлађења у библиотеку и избор жељених књига стекну и развију нова социјална знања и вештине и навику да читају и на адекватан

¹⁰ Marion Rippl, „Stvaranje pozajmne zbirke knjiga s taktilnim ilustracijama za malu decu s oštećenjima vida”, Glasnik Narodne biblioteke Srbije br. 1 (2008), <https://www.nb.rs/publications/publication.php?id=18672> (преузето 3. 10. 2016).

¹¹ Beatrix Kristensen Skeld, „Slikovnice dostupne slepoj i slabovidnoj deci”, Glasnik Narodne biblioteke Srbije br. 1 (2008), <https://www.nb.rs/publications/publication.php?id=18672> (преузето 3. 10. 2016).

начин употпуњују своје знање и организују слободно време. За потребе радионице **Читамо, играмо се и глумимо** различити пригодни књижевни текстови су прилагођени за извођење у форми позоришне представе. Млађа група је радила на тексту приче *Није лако бићи Деда Мраз*, док су се старији ђаци упознали са одломком из дела *Аутибиографија* Бранислава Нушића. Након упознавања са текстом, сваки ученик је добио своју улогу коју је индивидуално, уз помоћ модератора, увежбавао, а затим је изведена представа уз коришћење адекватних костима. Ова радионица је допринела да се ова групација деце упозна са светом позоришта и глуме, са начином подела улога и индивидуалним увежбавањем применом метода читања, да научи редоследа наступа у представи и увежба покрете и кретања на сцени.

Евалуација која је урађена на крају пројекта показала је да овај тип рада, који одступа од традиционалне едукације и обуке, као и социјални контекст у коме су се радионице реализовале (библиотека, а не школа и учионица), представља новину и освежење у свакодневној рутини ове деце. У оквиру њега је студентима Факултета за специјалну едукацију и рехабилитацију, смера Специјална едукација и рехабилитација особа са оштећењем вида (учествовало је 30 студената), омогућено да присуствују радионицама и да се упознају са применом неформалних видова образовања на местима која не подразумевају само школске услове. Библиотека града Београда ће и у наредним пројектима настојати да прошири своје услуге и ка корисницима са оштећеним видом.

Пројекат *Исти у различитости*

Учесници пројекта су били Удружење Хенди Центар *Колосеум*, Библиотека *Петар Кочић* Врачар и ученици Четрнаесте београдске гимназије. Циљ радионица били су сензибилисање и едукација деце средњих школа о правима особа са инвалидитетом, о спречавању кршења тих права и специфичним потребама које имају особе са инвалидитетом чиме се доприноси развоју већег степена толеранције према особама са инвалидитетом и њиховој интеграцији у друштво. Удружење Хенди Центар *Колосеум* је, у јануару 2013. године, у Библиотеци *Петар Кочић*, са 30 ученика и професором Четрнаесте београдске гимназије одржало радионицу у оквиру пројекта **ИСТИ У РАЗЛИЧИТОСТИ**. Радионица је реализована под покровитељством Секретаријата образовања и дечије заштите, а водиле су је дипл. дефектолог/соматопед Анита Ковачић и дипл. дефектолог/тифолог Наталија Дринчић. Кроз презентацију, кратке филмове и практичне

интерактивне вежбе указано је на проблеме и препреке на које особе са инвалидитетом свакодневно наилазе, али су ученицима презентовани и начини на које они могу да им приђу и комуницирају са таквим особама. На крају су подељене брошуре *Бонџон у свакодневној комуникацији са особама са инвалидитетом*.

Сарадња са удружењима особа са инвалидитетом

Канцеларија за помоћ особама са инвалидитетом општине Звездара

Библиотека *Вук Караџић* на Звездари, од почетка рада канцеларије (2005. године) активно учествује у њеном раду кроз бесплатне уписе особа са инвалидитетом, регистроване у канцеларији, и заједничке програме. Канцеларија се, поред решавања егзистенцијалних питања, бави и промоцијом културно-уметничког стваралаштва деце и одраслих особа са сметњама у развоју. Општина Звездара и Библиотека су приређивале изложбе уметничких радова ове популације и носиле књиге на поклон које користе инвалиди у самој канцеларији. Средствима са хуманитарне изложбе купљена је *Аудиобиблиотека* која представља информатичко-софтверско решење за помоћ слепим и слабовидим особама да користе библиотечке садржаје. Ова популација, са рачунара из свог стана, може приступити библиотечким садржајима и неограничено их користити без надокнаде. Све те активности су и медијски пропраћене на најбољи могући начин.

Оспособљавање, допринос у послу, уз важан аспект социјализације, оправдава потребу и велики значај ангажовања особа са инвалидитетом. Библиотека је подесно место за умрежавање са разнородним институцијама које треба да укључују нове вредности као витални дугорочни пројекат.¹² Међу особама са инвалидитетом на Звездари је и велики број високо образованих људи који активно учествују у раду канцеларије и њеним програмима. У оквиру прославе петогодишњице рада Канцеларије за помоћ особама са инвалидитетом општине Звездара, у фебруару 2010. године, библиотекарка Марина Неђић је, у оквиру пројекта Библиотеке

¹² Гордана Копоран, „Ангажовање особа са инвалидитетом на пословима дигитализације”, *Крагујевачко читалиште: Лист Народне библиотеке „Вук Караџић”* бр. 37 (јун 2014), https://issuu.com/nbkg/docs/kragujevacko_citaliste_jun_2014/1 (преузето 2. 10. 2016).

града Београда *Финансијска њисменосћ*, одржала презентацију на којој је посебну пажњу усмерила на сегмент који се односи на потребу достигања финансијске независности кроз праћење својих прихода и расхода и што ранијег започињања са штедњом. Овде је то, више него у другим популацијама, од великог значаја јер они имају велики број непланираних трошкова (замена инвалидских помагала, потреба за хитним прегледима и набавка лекова). Указано им је и на потребу да се што боље упознају са банкарским производима и да искористе своје право да службеницима финансијских институција поставе права питања и на њих добију благовремене и тачне одговоре. Библиотека града Београда би, надамо се, у блиској будућности могла да искористи искуства јавних библиотека у Србији које су са великим успехом ангажовале особе са инвалидитетом на пословима дигитализације.¹³

Удружење особа са сметњама у развоју *Живимо заједно*

Држава би особама са инвалидитетом морала да пружи могућност да искористе свој стваралачки, уметнички и интелектуални потенцијал, не само за сопствене потребе већ и за обогаћивање своје заједнице, било да живе у сеоским или градским срединама. Примери таквих активности су игра, музика, књижевност, позориште, фигуративне уметности, сликарство и вајарство. У земљама у развоју посебну пажњу би требало посветити традиционалним и савременим облицима уметности као што су луткарство, рецитовање и приповедање.¹⁴

Штићеници Удружења *Живимо заједно* долазе у Дечје одељење *Драјан Лукић* у коме библиотекарке, у сарадњи са васпитачима, осмишљавају и организују читалачке часове и ликовне радионице, а активно учествују и у акцијама које спроводи ово удружење. Издваја се учешће библиотекара на **Инклузивним стваралачким радионицама** које ово удружење организује поводом Дана особа са инвалидитетом. Радионице су биле инклузивне, креативне и еколошке, а највише успеха су имале радионице израде пред-

¹³ Градска библиотека „Карло Бијелички” из Сомбора је у периоду од 2011. до 2013. године успешно реализовала три Пројекта јавних радова и ангажовала 32 особе са инвалидитетом. Циљ је био анимирање, оспособљавање и стручно усавршавање особа са инвалидитетом за послове дигитализације грађе сомборске библиотеке и других културних институција.

¹⁴ Стандардна правила Уједињених нација за изједначавање могућности које се пружају особама са инвалидитетом: Резолуција Генералне скупштине бр. 48/96 од 20. децембра 1993. године, http://www.ombudsman.osobesainvaliditetom.rs/attachments/004_23.pdf, стр. 17 (преузето 2. 10. 2016).

мета од дрвета, декупаж, израда предмета од природних и рециклираних материјала, калиграфија, израда накита и ликовна радионица.

Савез за слепе и слабовиде особе на Врачару

Јавне библиотеке у већини европских земаља имају обавезу да обезбеде доступност услуга свим људима са губитком вида у њиховој локалној заједници. Постоји много слепих и слабовидих особа које би желеле да приступе услугама библиотека. Слепи и слабовиди читају различите формате публикација: публикације у увећаној штампи, на Брајевом писму и у звучном формату.¹⁵ И у нашој земљи постоји брига за ове особе. Савез слепих Србије је, давне 1946. године, настао као резултат тежње слепих и слабовидих да раде организовано на остваривању својих специфичних потреба и интереса. Основни циљеви Савеза су ублажавање тешких последица слепоће и слабовидости и активан и равноправан живот слепих са лицима нормалног вида. Са Општинском организацијом Савеза слепих Србије на општини Врачар Библиотека *Петар Кочић* има дугогодишњу и успешну сарадњу. Чланови ове подружнице су веома активни и укључени у културне и спортско-рекреативне програме. У простору Библиотеке је, у јануару 2015. године, отворена изложба ручних радова чланица ове организације. Своју даровитост су, кроз изложене предмете, показале Соња Јекић, Мара Гицић, Лепосава Милосављевић, Емилија Матић, Даринка Даић Пашић, Милица Јовановић Марковић, Весна Војнић Хајдук и Мирослава Степановић.

Удружење *Брија о деци Сојош*

Библиотека *Милован Видаковић* у Сопоту сарађује са хуманитарним удружењем *Брија о деци Сојош* кроз осмишљавање и реализацију радионице **Библиотека за све**. Сваке среде млади из овог удружења, са дефектологом Сањом Вукмировић, посећују библиотеку, где у оквиру радионице читају песме, цртају, рецитију или разговарају.

¹⁵ Џон Хардисти, „Могућности коришћења електронских књига код слепих и слабовидих особа”, *Крагујевачко читалиште: Лист Народне библиотеке „Вук Караџић”*, Крагујевац бр. 37 (јун 2014), https://issuu.com/nbkg/docs/kragujevacko_citaliste_jun_2014/1 (преузето 2. 10. 2016).

Сарадња са специјалним школама

У Србији, поред редовних, постоје и специјалне школе за особе са посебним потребама. Оне су специјализоване за рад са децом која имају проблеме са видом, слухом, говором, аутистичну децу, децу са слабијом интелектуалном развијеношћу. Стручни кадар у њима чине дефектолози различитих усмерења, у зависности од врсте школе у којима раде, односно од потребе корисника са којима раде. У Београду, у односу на територијалну припадност, постоји велики број специјалних школа са којима библиотеке сарађују. Неке од најзначајнијих и сталних сарадња библиотека и специјалних школа у појединим општинама су следеће:

Библиотека *Вук Караџић Звездара*

Библиотека на Звездари дуго година активно сарађује са Специјалном основном школом за децу са сметњама у развоју „Бошко Буха”. Организују се радионице различитих садржаја како би се код деце подстакли креативност и инвентивност. Библиотека је, захваљујући сарадњи са музичким школама са своје територије, у овој школи организовала музичке програме који су били изузетно прихваћени.

Библиотека *Свети Сава Земун*

Ова библиотека дуго година успешно сарађује са колективима и ученицима специјалних школа са територије општине – Основном школом за децу са сметњама у развоју *Сава Јовановић Сиројојно* и Школом за основно образовање одраслих *Бранко Пешић*. Сви ученици основне школе хуманитарно су уписани у библиотеку, тамо где је могуће организују се посете библиотеци и позајмљују се књиге. Ученици Основне школе за образовање одраслих *Бранко Пешић*, уз велику помоћ и залагање библиотекарке Љиљане Ђорђевић, повремено долазе у огранак Горњи град, који им је најближи, као и у Централну библиотеку. Том приликом им се објашњава рад библиотеке, читају на лицу места, а ређе носе књиге кући, јер већина полазника живи у тешким условима. Ови ученици сваке године учествују на литерарном и ликовном конкурс *Пред ликом Светиој Саве*, углавном са ликовним радовима, а када је могуће укључују се и у остале активности библиотеке (читање награђених састава на ромском језику).

Сарадња са Дневним центрима и боравцима

Дневни центри и боравци припадају категорији социјалних сервиса које оснива локална заједница и дневно прихватају младе и одрасле особе са инвалидитетом на скоро целој територији Београда. Сврха постојања ових сервиса је да помогне самосталнијем животу особа са инвалидитетом (конкретно особама са тешкоћама у развоју). Они омогућавају квалитетније проведено време, активнији живот, као и ефективније оспособљавање за самостални живот. Треба нагласити да не постоје „посебни” простори или одељења у библиотекама које се налазе у саставу Библиотеке града Београда где се одвијају програми за особе са инвалидитетом. Овим корисницима су, у мрежи Библиотеке града Београда, на располагању све просторије у библиотеци и приступ фонду, јер би било какво „одвајање” представљало дискриминацију. У договору са терапеутима ови корисници долазе на унапред заказане програме и за те термине се библиотекарски посебно припремају, али се више пута, рецимо у Библиотеци *Петар Кочић* и Дечјем одељењу *Раско* на Врачару, али и у Дечјем одељењу *Драган Лукић* на Старом граду, десило да су мање групе из дневних боравака биле у шетњи и у пратњи терапеута свратиле у библиотеку. Библиотекарке које раде у тим библиотекама већ одавно су се навикле на ове „случајне упаде” и за те прилике имају „спремљен” широк осмех у знак добродошлице и пар чистих папира и бојице да ови корисници могу да цртају, понуде им сликовнице, јер ту има доста илустрација, или им прочитају неколико песама за децу или краћу причу. За време њиховог боравка библиотекарке нормално комуницирају са корисницима који долазе у библиотеку.

Библиотека града Београда и библиотеке у њеном саставу унапређују културни живот града организовањем великог броја разноврсних културних програма за све категорије друштва. Као и у већини јавних библиотека у Србији, и у овој Библиотеци, у односу на старосну структуру корисника, услуге и програме библиотеке условно можемо поделити на две основне врсте: услуге и програми намењени деци и младима и услуге и програми намењени одраслим корисницима. Међутим, ова подела се не може применити и код припреме и реализације програма за особе са инвалидитетом, јер су програми за ову категорију корисника специфични, осетљиви, а за њихово адекватно осмишљавање и реализацију потребни су одређено педагошко и психолошко знање и упућеност у потребе и могућности ове популације. Удружења инвалида окупљају своје кориснике по врсти инвалидитета, а не по старосној структури. Тако дневни боравци, који се

сада отварају по читавом граду, збрињавају кориснике узраста од 19 до 49 година (старосна разлика између најмлађих и најстаријих корисника у истој групи износи 30 година). Неопходно је остварити широку сарадњу са терапеутима и васпитачима који раде свакодневно са овом групом корисника, да би ови доживљавали библиотеку као пријатно место за дружење, учење, игру и опуштање, али и едукацију. За библиотекаре је велики изазов да особе са инвалидитетом укључе у библиотечке услуге. Врло лако може да се деси да су ове особе ненамерно дискриминисане у библиотекама и то не само због негативног става библиотекара према таквим особама. Већина библиотекара у јавним библиотекама има ограничено искуство и знање о карактеристикама инвалидитета и проблемима особа са инвалидитетом. Уколико те особе осете да библиотекари избегавају комуникацију, тако што уместо да им се директно обраћају то чине преко родитеља или терапеута, доћи ће до психолошке препреке у приступу библиотечким услугама. Да би се уклониле поменуте психолошке препреке, пред библиотекаре се постављају нови захтеви у погледу обезбеђивања боље обуке и образовања. Ово би требало да буде најважније питање у вези са могућностима укључивања особа са инвалидитетом у коришћење библиотечких услуга.¹⁶ Да би стекли бар нека знања о проблемима са којима се срећу особе са инвалидитетом и њиховим могућностима и потребама, за библиотекаре из јавних библиотека неопходно је организовати едукацију из области дефектологије, психологије и педагогије. Тиме ће се уклонити бар део „невидљиве” психолошке баријере коју библиотекари осећају у комуникацији са овим особама. Од програма које Библиотека града Београда и библиотеке у њеном саставу реализују за штићенике дневних центара и боравака, представљамо следеће:

Дневни боравак за особе са аутизмом *Корнелије*

Овај Дневни боравак, који се налази у улици Корнелија Станковића 13, једна је од 12 радних јединица *Центра за смештај и дневни боравак деце и омладине омењене у развоју* чији је оснивач Скупштина града Београда. Аутизам је развојни поремећај комуникације и социјалне интеракције који се јавља у раном детињству и траје до краја живота. Особе са аутизмом имају проблем у учењу, почев од раног усвајања основних навика па до стицања апстрактних знања и социјалних вештина. С обзиром да је тежиште рада

¹⁶ Кортни Дејн-Цоунс, *прир.*, Унапређивање библиотечких услуга за особе с инвалидитетом (Београд: Народна библиотека Србије, 2009), 117.

са корисницима, из Дневног боравка за особе са аутизмом *Корнелије*, на модификацији понашања и социјализацији кроз креативне, радно-окупационе и рекреативне активности, библиотекари Дечјег одељења *Расџко*, у договору са терапеутима, прилагођавају постојеће и осмишљавају и реализују посебне програме прилагођене овој групи корисника.

До сада су реализоване **едукативне радионице**, јер је основни задатак терапеута да особе са инвалидитетом овог типа обучи да се што боље уклопе у социјални живот. Сметње су највише изражене у домену комуникације, у разумевању и прихватању правила и захтева које социјалне ситуације постављају и усклађивању сопственог понашања тим ситуацијама. Један од програма који терапети из *Корнелија* спроводе је програм **Кафа петком** током кога они сваког петка по неколико штићеника одводе у оближњи кафић где их „на лицу места” обучавају како да се понашају у датим околностима – примерено понашање без вике у присуству других гостију, пристојно испијање кафе (чаја, сока). И у библиотеци ови корисници са библиотекарком и терапеутом разговарају о понашању на улици, у саобраћају, библиотеци, биоскопу...

Ова публика је ограничена својим здравственим проблемом и тешко им је да дуже задрже пажњу на читању. Због тога библиотекари на **читалачким часовима** доста користе сликовнице, јер оне имају мало текста, а богате су илустрацијама. Ове особе реагују на боју, линије, однос светлости и таме. Уколико библиотекари и терапеути увиде да је тренутна група складна и доброг расположења, на овим часовима „пролази” и поезија за децу која је намењена ученицима нижих разреда основне школе – песмице Ј. Ј. Змаја, Драгана Лукића, Добрице Ерића, Љубивоја Ршумовића. Штићеници боравка су врло заинтересовани и за цртање, а неколицина њих има и изражен таленат за ову уметност. На **ликовним радионицама** библиотекари користе и бојанке где су готови цртежи па их они само боје дрвеним бојицама.

Дневни центар за особе са посебним потребама *Сџари њрад*

Библиотекари Дечјег одељења *Драјан Лукић* на Старом граду за штићенике Дневног центра за особе са посебним потребама *Сџари њрад* традиционално организују програм **Дружење средом**, у оквиру кога се реализује неколико различитих програма: **прослава Светског дана књиге**, који се сваке године обележава 23. априла, када се, у веома лепој атмосфери, читају одломци из дела светских класика; **ликовне радионице** јер су ови

корисници врло заинтересовани за цртање; **читалачки часови** на којима су се ови корисници упознали са поезијом дечјих стваралаца Ј. Ј. Змаја, Драгана Лукића, Добрице Ерића, а добро су реаговали и на читање народних бајки; осмишљене су **радионице посвећене уметницима** (реализовано је више радионица посвећених животу и раду Леонарда да Винчија). Ово Дечје одељење је познато по својим **луткарским представама** које библиотекарски осмишљавају и реализују са предшколцима и ученицима нижих разреда основне школе. Неке од тих луткарских представа („Ко је рекао мјау” по тексту Владимира Сутејева) библиотекарски су прилагодили за особе са посебним потребама. Били су пресрећни што су успели да неколико корисника дневног центра укључе у саму представу (да померају лутке иза завесе) тако да нису били само пуки посматрачи из публике, него и активни учесници представе. Дечје одељење поседује техничке предуслове (компјутер и видео-бим) за репродуковање садржаја са Интернета или са цд-ова. Неке од посета се „претворе” у гледање познатих цртаних и дугометражних филмова за децу, најчешће из Дизнијеве продукције. Након завршетка пројекције група се анимира да говори о одгледаном материјалу.

Дневни боравак *Барајево*

Овај Дневни боравак је организациона јединица Центра за смештај и дневни боравак деце и омладине ометене у развоју. Установа пружа услугу дневног збрињавања корисника са сметњама у менталном развоју, аутизмом и вишеструком ометеношћу (од понедељка до петка у интервалу од 6 до 18 сати). Библиотекарски из Библиотеке *Јован Дучић* из Барајева су почетком ове године, посетили штићенике Центра, а затим је посета библиотеци вишеструко узвраћена. Штићеници дневног боравка су посетили огранак у селу Вранић, а њихови утисци о библиотеци и програмима који су библиотекарски осмислили и реализовали за њих најбоље се осликавају кроз текст који су, приликом једне од посета библиотеци, терапеути написали у књизи утисака: „... Виолета Младеновић и Владан Николић учинили су да нам време проведено тамо буде испуњено читањем, цртањем, певањем и сличним, нама блиским активностима. Пред повратак у боравак, наши домаћини су нам приредили мало изненађење. Изненађење се састојало из мноштва књига које смо добили на поклон и чланских карти за све нас. Сада смо чланови библиотеке и са радошћу ћемо је редовно посећивати.”

Учешће Библиотеке града Београда на манифестацијама и стручним скуповима по позиву

Библиотека града Београда има дугогодишњу успешну сарадњу са установама, удружењима и организацијама која окупљају суграђане са инвалидитетом или се баве организацијом активности за ову групацију грађана. О квалитету програма сведочи позив за учешће Библиотеке на манифестацијама и стручним скуповима по позиву. Посебно издвајамо следећа учешћа:

– На стручно-научном скупу Заједнице матичних библиотека *Библионеџ* 2011. године, који је одржан у Јагодини, библиотекар Марјан Маринковић је представио рад *Пројекат васпитно-образовне и креативне радионице за децу са хендикејом*.

– На стручном скупу СУСРЕТИ БЕОГРАДСКИХ БИБЛИОТЕКАРА, одржаном 23. децембра 2015. године у Библиотеци *Влада Аксенијевић Обреновац*, а чија је тема била *Општинске библиотеке – културни центри локалних средина*, библиотекарка Јасмина Чабрило, из Библиотеке *Десиој Стефан Лазаревић* учествовала је као аутор и презентер рада под називом *Пројекат Средом у 10*. У њеном излагању су представљени примери добре библиотечке праксе у раду са особама са инвалидитетом у Младеновцу.

– На Седмом београдском интернационалном фестивалу особа са инвалидитетом – БОСИФЕСТ 2016. (Београд, 1. – 3. јун 2016. године) библиотекарка Марина Неђић је учествовала као аутор и презентер рада под називом *Култура – њој треба или луксуз за особе са инвалидитетом?*. Кроз представљање програмске активности намењене особама са инвалидитетом, у мрежи библиотека на Врачару и Старом граду, дати су примери добре библиотечке праксе, иновативни и квалитетни начин рада са корисницима.

Закључак

Кроз преглед културно-образовних програма за особе са инвалидитетом, који се осмишљавају и реализују у Библиотеци града Београда, показали смо да су библиотеке релеватна и пожељна места за различите облике образовно-креативног рада са овом групацијом становништва. Програми су интерактивни и особама са инвалидитетом треба да помогну да кроз

њих користе постојеће способности, али и да развијају своје потенцијале. И у наредном периоду услуге и програми за особе са инвалидитетом ће се укључивати у укупно планирање развоја библиотеке, њену политику и планирање буџета за реализацију програма. Посебна пажња биће посвећена образовању библиотекара који ће морати да поседују и специјална знања како би били у могућности да одговоре на информационе и образовне потребе ових „нових” корисника. Библиотека града Београда је реализацијом ових програма постала место друштвеног окупљања и простор где људи уче да поштују права других, у овом случају особа са инвалидитетом.

Литература:

1. Brofi, Piter. *Biblioteka u dvadeset prvom veku : nove usluge za informaciono doba*. Beograd: Clivo, 2005. (na ćirilici)
2. Brofi, Piter i Dženi Krejvn, „Dostupnost preko Veba”, *Glasnik Narodne biblioteke Srbije* br. 1 (2008). <https://www.nb.rs/publications/publication.php?id=18672> (preuzeto 3. 10. 2016).
3. Ćabrilo, Jasmina, „Sredom u 10”. <http://www.bibliotekaobrenovac.org/susreti.php> (preuzeto 13. 11. 2016). (na ćirilici)
4. Dejn-Džouns, Kortni, prir. *Unapređivanje bibliotečkih usluga za osobe s invaliditetom*. Beograd: Narodna biblioteka Srbije, 2009. (na ćirilici)
5. Hardisti, Džon, „Mogućnosti korišćenja elektronskih knjiga kod slepih i slabovidih osoba”. *Kragujevačko čitalište: List Narodne biblioteke „Vuk Karadžić”* br. 37 (jun 2014). https://issuu.com/nbkg/docs/kragujevacko_citaliste_jun_2014/1 (preuzeto 2. 10. 2016). (na ćirilici)
6. Higans, Sjuzan I. *Javne biblioteke i službe za mlade*. Beograd: Narodna biblioteka Srbije, 2009. (na ćirilici)
7. *IFLA/UNESCO smernice za razvoj javnih biblioteka*. Beograd: Narodna biblioteka Srbije: Biblioteka grada Beograda, 2005. (na ćirilici)
8. Kirćanski, Milica. *Bibliotečke usluge u javnim bibliotekama*. U *Bibliotečke usluge / Dani matičnih biblioteka Srbije 2008* Biblionet. Beograd: Zajednica matičnih biblioteka Srbije; Subotica: Gradska biblioteka, 2008. (na ćirilici)
9. *Konvencija o pravima osoba sa invaliditetom i Opcioni protokol, Ministarstvo za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja*, Beograd. <http://>

www.minrzs.gov.rs/cir/dokumenti/invalidska-zastita/konvencija-o-pravima-osoba-sa-invaliditetom-i-opcioni-protokol (preuzeto 27. 7. 2016). (na ćirilici)

10. Koporan, Gordana, „Angažovanje osoba sa invaliditetom na poslovima digitalizacije”. *Kragujevačko čitalište: List Narodne biblioteke „Vuk Karadžić”* br. 37 (jun 2014). https://issuu.com/nbkg/docs/kragujevacko_citaliste_jun_2014/1 (preuzeto 2. 10. 2016). (na ćirilici)

11. Milunović, Dragana, „Drugačije knjige”. *Kragujevačko čitalište: List Narodne biblioteke „Vuk Karadžić”* br. 37 (jun 2014). https://issuu.com/nbkg/docs/kragujevacko_citaliste_jun_2014/1 (preuzeto 2. 10. 2016). (na ćirilici)

12. Milunović, Dragana, „Ka svetskoj digitalnoj biblioteci za osobe sa poteškoćama u čitanju”. *Glasnik Narodne biblioteke Srbije* br. 1 (2008). <https://www.nb.rs/publications/publication.php?id=18672> (preuzeto 3. 10. 2016). (na ćirilici)

13. Ripli, Marion „Stvaranje pozajmne zbirke knjiga s taktilnim ilustracijama za malu decu s oštećenjima vida”. *Glasnik Narodne biblioteke Srbije* br. 1 (2008). <https://www.nb.rs/publications/publication.php?id=18672> (preuzeto 3. 10. 2016).

14. Skeld, Beatris Kristensen, „Slikovnice dostupne slepoj i slabovidnoj deci”. *Glasnik Narodne biblioteke Srbije* br. 1 (2008). <https://www.nb.rs/publications/publication.php?id=18672> (preuzeto 3. 10. 2016).

15. *Standardna pravila Ujedinjenih nacija za izjednačavanje mogućnosti koje se pružaju osobama sa invaliditetom : Rezolucija Generalne skupštine br. 48/96 od 20. decembra 1993. godine.* http://www.ombudsman.osobesainvaliditetom.rs/attachments/004_23.pdf (preuzeto 2. 10. 2016). (na ćirilici)

16. Zaštitnik građana. „Ostvarivanje prava osoba sa invaliditetom : primeri dobre prakse. http://www.ombudsman.osobesainvaliditetom.rs/attachments/058_Ostvarivanje%20prava%20invalida%20%20FINAL.pdf (preuzeto 27. 7. 2016). (na ćirilici)

Marina Nedić

Belgrade City Library

marina.tutunovic@gmail.com

CULTURAL AND EDUCATIONAL PROGRAMS FOR PERSONS WITH DISABILITIES IN THE BELGRADE CITY LIBRARY

Abstract

Persons with disabilities are excluded, completely or partially, from the social system and in the future efforts should be made for their integration into society. By presenting programmatic activities intended for persons with disabilities in the Belgrade City Library Network, the intention was to promote examples of good library practice, innovative and quality ways of working with users, and most importantly, to highlight that culture is not a luxury, but a real need of disabled people. Programs intended for this population group have not only cultural, but also humane and social dimensions, because in this way a library is helping the disabled to be successfully integrated into society.

Keywords: persons with disabilities, associations of persons with disabilities, activities intended for persons with disabilities, Belgrade City Library.

Примљено: 5. августа 2016.

Исправке: 26. септембра 2016.

Прихваћено: 4. октобра 2016.

